

זאת היתה שגיאה מלכתחילה. שליפה מן המותן

דמיאניוק

הייחוד של השואה היה טמון בכמה יסודות: שהיתה זאת מדיניות מחושבת של מדינה מודרנית גדולה, שהדבר נבע מהשקפת-עולם אשר סיפקה לכך בסיס פילוסופי-מוסרי, שהדבר בוצע באמצעות המכשירים המודרניים ביותר של מדינה תעשייתית. מהותה של השואה, איכותה וכמותה — כל אלה הופכים אותה לתופעה מיוחדת-במינה. כך יש להתייחס אליה. יש ללמוד אותה ולזכור אותה, כדי למנוע את הישנותה של תופעה זו בכל מקום שהוא, מטעם כל אידיאולוגיה שהיא, נגד כל קורבן שהוא.

שום-יך יש סכנה רבה כנאנאליזציה של השואה, כפי-כתיבה למטבע עובר לסוחר. היה הרבה טעם רע, בלשון המעטה, במה שאירע בשבוע האחרון בפולין.

לפני הרבה שנים טבעתי את המילים "שואן" ו"שואנות", ולא רדוקא כתוארי-כבוד. יש אנשים שהופכים את המהבככיוציה של השואה למיקצוע, קרדום לחפור בו.

היה טעם לפגם בהופעתו של שר-התיירות שם, בליוויית הרוברת של מישרדו, כאילו היה זה עוד מיבצע תירוטי יפה. (אני מקווה שהוא לא הופיע שם כשר-המישפטים, שהציע והיעתה למחוק מעל פני האדמה כפר שהורשע בלי מישפט על סמך עדויות כוזבות).

המראה הזה של נערות הבוכות בחניניות לפני המצלמות, של הפגנות לאומניות וזלות מול פני המונומנטים המחייבים הצטנעות והתכנסות שקטה, של ניצול העניין לפלירט דיפלומטי עם ממשלת-פולין — כל זה אינו נאה.

גם הטכסים בארץ לא רוממו לבב. הם נכנסו והמכבר לשיגרה חסרת-חיים. פוליטיקאים באים ונאומים נאומים כנאנאליים. שואנים מיקצועיים מרימים את קולם השמונני כדי להגיד רברים נרושים. אמציע-התיקשורת מביאים שוב עדויות וזיכרונות, כמאמץ נואש להגיד משהו שלא התגלה עדיין. הצגה מבויימת, כמעט משעממת, המרחיקה את הלבכות יותר מכפי שהיא מקרבת אותם.

עצם הרעיון של "יום השואה" פסול מעיקרו. תוצאות השואה קיימות בחיינו בכל ימות השנה, בכל שעות היממה.

השאלה איננה: איך נכריח את העם והנוער לזכור אותה לפחות יום אחד בשנה. השאלה היא: מה אומרת לנו השואה, המרחפת על כל חיינו?

יש בישראל כיום שתי צורות שונות להתייחס אל השואה, שני לקחים שונים המוסקים מן השואה. כמעט ואמרת: שתי שואות שונות.

יש הרואים את השואה כפשע כלפי האנושות כולה, מחלה אנושית מודרנית, שקורבנותיה הראשונים היו היהודים. יש הרואים את השואה כפשע נגד היהודים בלבד, פשע שאינו אלא פרק נוסף בסיפור הארוך של רדיפות ופוגרומים. בכל הדורות ובכל הארצות, והנבדל מקורמיו רק בצועמתו.

ההשקפה הראשונה משתפת את העם היהודי בגורל האנושות כולה, ומגייסת אותו למערכה העולמית נגד הלאומנות, הגזענות, הקנאות הדתית וכל שאר האידיאולוגיות הפטוראלטריות, המובילות לקראת שואה חדשה.

ההשקפה השנייה מטפחת בקרב העם היהודי תחושת של "אני ואפסי ערדי", העולם כולו נגדנו, מאזוכים לאומי העלול להוליד לאומנות תוקפנית מסוכנת.

ההשקפה הראשונה מטפחת תחושה מוסרית, והגשה שאנו, היהודים, צריכים להישמר יותר מכל עם אחר מכל צורה של רדיפת עם אחר, רדיפה של מיעוט לאומי.

ההשקפה השנייה גורמת לתוצאה ההפוכה בדיוק. היא אומרת: אחרי מה שעשו לנו הגויים, יש לנו הזכות לעולל להם ככל העולה על רוחנו. כדי להכביח לעצמנו ביטחון מוחלט מפני כל אפשרות של פגיעה חדשה, מותר לנו לפגוע בוולת, לדכא, להרוג, להרוס. אחרי מה שנעשה לנו, למי הזכות להטיף לנו מוסר?

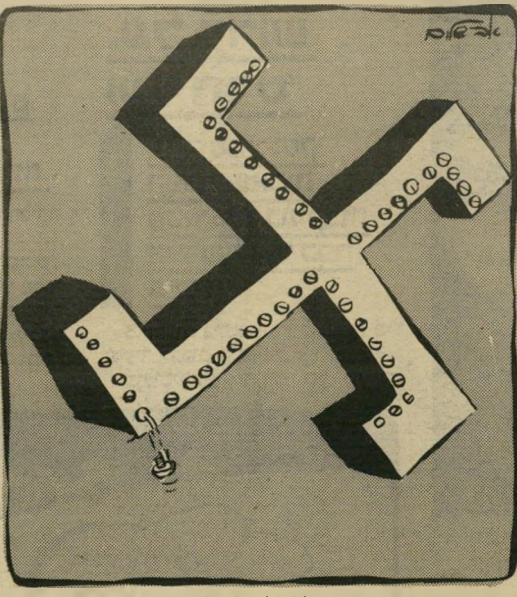
המאבק בין שתי תפיסות האלה הוא שיקבע את דמות מדינתנו. היא משפיע על כל מה שמתרחש במדינה. הוא חודר לכל רבדי הזויכות המודע והבלתי-מודע. מבחינה זו השואה אכן שולטת בחיינו.

איך השפיע על כך מישפט דמיאניוק? הוא לא השפיע כלל. הוא לא היה אלא אפיזודה באנאלית.

המישפט עצמו. שתי הרמויות של הסניגורים המתנצחים היו הרבה יותר סטגוניות מאשר רמותו של הנאשם האפור. האפילה על הכל האנטיפאתיה הגלוויה של אב בית-המישפט כלפי הסניגור הישראלי, יחס שהטביע את חותמו על המישפט כולו.

במישפט-אייכמן ריחפה רוחו של השופט משה לנדוי על המישפט כולו. אלמלא דמותו האנושית, האבהית, יתכן ואייאפשר היה לעמוד במתח הנורא. רוחו של השופט רוב לוי היתה שונה לגמרי. מעולם לא טרח להסתיר מה דעתו על יורם שפטל, וההתנצחויות בין השניים היו התופעה הבולטת ביותר של הדראמה, שהיתה אמורה להביא את עם ישראל לעימות עם וזועות טרבלניקה.

שאני הושב על טרבלניקה, עולה לנגד עיני קטע מסירתו של לנצמן. תצלום מתוך רכבת נוסעת. נשיפת קטר ישן וחריקת קרונות

בורג קטן

ישנים. תחנת-רכבת קטנה. שלט תמים, הרומה לאלפי שלטים של תחנות-רכבת קטנות בעולם, ועליו השם "טרבלניקה". את השאר ממלא לי הדימוין.

אינני חושב על אולם בבניין-האומה בירושלים, על עדויות על סוג המהדקים שבו השתמשו הגרמנים, ועל תיירים אמריקאים שקפצו למישפט כדי לבלות בו שעה קלה, אחרי ביקור-קניות בעיר העתיקה ולפני ארוחת-הצהריים ההגיגית עם שליח המגבית היהודית המאוחרת.

להנחלת התחושה של השואה, המישפט הזה לא תרם דבר. להיפך.

חנה ארנט יצאה נשעתו ממישפט-אייכמן ודיברה על הבאנאליות של הרשע. אחרי מישפט דמיאניוק אפשר לרשע על הבאנאליזאציה של השואה.

מישפט היה רק חלק מתהליך זה של כנאנאליזציה, תהליך מראיג, ולעיתים גם די מבחיל. השואה היתה מאורע חדישעמי בהיסטוריה של המין האנושי ובתולדות העם היהודי.

אמנם, היו שואות אחרות, כמאות אחרות וגם במאה הנוכחית. היו מיבצעים של השמרות-אוכלוסיה, של רצח-עם. רצח העם הארמני בידי התורכים במלחמת-העולם הראשונה היה מאורע מונומנטלי בהיקפו ובטראגיותו.

מיליונים רבים הושמדו במיבצע הקולקטיוויזציה של החקלאות בימי סטאלין. ג'ון דמיאניוק טען כי בילדותו היה עד לוועדות אלה באוקראינה.

לאיזומן ביצע מישטר קומוניסטי מטרופ בקמבוריה מיבצע-השמדה המוני של עמו.

אך פשעים אלה, גדולים ומחרירים ככל שהיו, אינם דומים לרצח-העמים שביצעו הנאצים כלפי היהודים, וגם כלפי הצוענים ובני עמים אחרים. אילו ניצחו הנאצים במלחמה, אין ספק שהיו משמידים עשרות מיליונים נוספים — פולנים, רוסים ובני שאר העמים הסלאוויים של מיוזח-אירופה. ולראייה: הם המשיכו להרחיב את תפוקת-ההשמדה של אושוויץ, אחרי שהיהודים כבר כמעט נגמרו.

הרגע הראשון הייתי נגד בקשת ישראל להסגיר לה את ג'ון איוואן דמיאניוק, כדי להעמידו כאן לדין.

היתה זאת החלטה ישראלית טיפוסית: שליפה מן המותן, בלא מחשבה יתרה, פעולה אינסטינקטיבית שאיש לא טרח מראש לשקול את כל היבטיה והשלכותיה, ולרמיין לעצמו מה יקרה בסוף.

הרגשה של אי-נוחות ליוותה אותי בכל שלבי המישפט. היא התגברה בי השבוע. לשם מה זה היה דרוש? למה זה טוב?

תשובה הסטנדרטית היא: צריכים להוכיח את השואה. הופעתו של אדם חי על פסגת-הנאשמים בירושלים, כך נאמר, תגרום לדראמטיזציה מחודשת, ותעזור להעביר את תחושת השואה לרור חדש.

האם הופעתו של איבר אוקראיני מבלבל, שנחשד בכך שהיה בורג זעיר במכונת-הרצח הנוראה ביותר בהיסטוריה, יכלה לשמש מטרה זו?

יש רבכים רבות להוכיח את השואה. אחת מהן היתה סירתו המונומנטלי של קלוד לנצמן, שואה. אחרת היא שיגור מישלחות נוער לאתרי-ההשמדה.

האם היה צפוי. אילו חשבו על כך, ניתן היה לחזות מראש איזה אופי ילבש המישפט.

דמיאניוק אינו איכמן, ומישפטו לא יכול היה להיות מישפט-אייכמן שני.

(ושאלת-תם: האם היה בכלל רצוי שיהיה מישפט-אייכמן שני? האם לא היה מובן מראש שמישפט-אייכמן שני יפגע בייחודיות של מישפט-אייכמן הראשון?)

אדולף אייכמן היה איש קטן, ביוורקראט אשר יד-המיקרה הביאה אותו למרכזה-העצבים של "הפיתרון-הסופי". אדם אפסי זה, אדם כמעט נלעץ באפסיותו, סגן-אלוף קטן באימפריה האדירה של הרשע, היו מיליונים על גבי המפה. הוא טען שהיה רק "קציין היסעים". ואכן, כקציין-ההיסעים של ההשמדה עשה היסטוריה נוראה.

בגלל תפקידו המיוחד של אייכמן, ובלי לאנוס את הנהלה המישפטית, איפשר מישפטו לפרוס יריעה רחבה של השואה. במהלך המישפט הועלו כל מהלכי השואה לארצותיה.

המישפט גרם לקאתארויס לאומי. דברים מודחקים הועלו על פני השטח. העם היהודי כולו התמודד עם העבר הנורא. מישפט דמיאניוק לא יכול היה להיות אף צל קלוש של חזוייה מרטיבה זו.

וד לפני שדרכה רגלו של דמיאניוק על אדמת ישראל, היה ברור כי מישפטו יהיה כהכרח שונה לגמרי.

עברו כמעט 50 שנה מאז ראשית מילחמת-העולם השנייה, 42 שנים מאז שפרץ הצבא הסובייטי את שערי המתנות.

בניגוד לאייכמן, שהתגאה בעברו (לא הייתי סתם פקיד...), הכחישי דמיאניוק מן הרגע הראשון שמילא תפקיד במחנות ההשמדה. לכן היה ברור כי במרכז המישפט תעמוד בעייה פרוזאית מאוד: בעייה של זיורי.

זיורי אדם אחרי 40 וכמה שנים מעורר תמיד בעיות חמורות. אפשר היה לנחש כי במקרה כזה תישאר התוצאה לוטה ערפל, ושגם פסק-הדין לא ישים קץ לזיורי בין המאמינים כך ואחרת.

היה ברור כי היראמה האישית הקשורה בשאלה זו תאפיל על הרקע ההיסטורי הרחוק. וכך אכן קרה.

מרבית שיבותיו של מישפט-הענק הוקדשו לשאלות כגון טיב הנייר במישטך סובייטי, סימנים של מהדק, איכות של דיו, זוויות של צילומים, ומעבר לזה: המהימנות של מוסדות-הביון הסובייטיים ומצב המאבק בין השילטונות הסובייטיים והתנועה הלאומית האוקראינית.

השואה עצמה מילאה תפקיד קטן בכל המישפט, ורק בחלקו הראשון. גם חלק זה היה כמעט בלתי-רלוונטי, מכיוון שההגנה לא הכחישה שום פרט לגבי השואה עצמה, והסתפקה בטענה שהנאשם לא היה שם.

במושך מאות השעות שבהן הועבר המישפט בשידור חי בטלוויזיה וברדיו, לא נוצרה אווירה של התייחדות עם זכר השואה. להיפך: על רקע השואה התנהל דיון ארוך ומייגע, ולעיתים קרובות גם נרגז, על עניינים של מהדבך.

בכל אותן שעות ישב לו הנאשם, זה שנאמר עליו שהוא איוואן האיום ושביצע מעשים איומים, כאילו כל זה אינו נוגע לו כלל, אדם נשכח על הבימה, סטאטיסט במישפט של עצמו, אדם חסר-חשיבות שנגרר למישפט לאלו.

צורה של גיהול המישפט הסיפה על הרגשת אי-הנוחות. ההתקוטטויות בין הסניגורים הסיוח את הדעת מתוכן